

Název publikace: **Jací můžeme být? Podoby demokracie a identity v multikulturní situaci.**

Autor: Jiří Přibáň

Vydalo: Sociologické nakladatelství SLON, Praha 2012, 2. vydání, ISBN 978-80-86429-30-4

Počet stran: 120 s.

Kniha představuje ucelený a logicky provázaný soubor esejů našeho předního sociologa a právníka, profesora Jiřího Přibáňe, v současnosti působícího na prestižní univerzitě v britském Cardiffu.

ÚVOD

Zde autor vyjadřuje svou myšlenku, že multikulturalismus nechápe jako něco, k čemu by současná společnost měla směřovat nebo čeho by se měla vyvarovat, nýbrž jako to, co již bezprostředně utváří její charakter. Je to společenský fakt, nikoliv norma, do které bychom měli vtěsnat naši morálku či politické hodnoty.

Dále vysvětluje, že první a nejzřetelnější obraz, který si zpravidla spojujeme s představou multikulturní společnosti je, že příslušníci etnických skupin a národů, kteří přicházejí do bohatých západních demokracií za prací nebo kvůli politickému azylu, si s sebou přinášejí svou původní kulturu, a zpětně tak ovlivňují charakter většinové kultury.

Ve skutečnosti se ovšem podmínky toho, co multikulturalismem rozumíme, rozvinuly postupně z vnitřního uspořádání moderních společností. Multikulturalismus je potom zvláštním důsledkem otevřenosti těchto společností, a to ve sféře politické, morální i estetické.

Autor uvažuje nad uměním jako tématem a zdrojem porozumění naší multikulturní situace. Na rozdíl modernismu a postmodernismu ukazuje, jak rozumět současné lidské kultuře a změnám v chápání lidské identity. Zatímco reprezentace a autenticita jsou klíčové pojmy modernismu, tak postmoderna je estetickým výrazem multikulturní situace – dominuje tu diference, což v důsledku znamená, že význam díla není dán tím, co zobrazuje, ale jeho vztahem k ostatním artefaktům.

Multikulturní společnost je taková společnost, jejíž kulturní obsah určují jiné kultury.

ÚVAHA TRANSKONTINENTÁLNÍ

V této části autor vysvětluje čtyři verze multikulturalismu:

1. Multikulturalismus jako důsledek integračního selhání kultury západu.

Zde považuje multikulturalitu za faktický, ale nežádoucí stav. Multikulturní společnost je výmysl, protože západní demokratické společnosti si udržují svou kulturní identitu a dokonce mají povinnost zakročit proti všem, kdo by tuto identitu mohli ohrožovat. Ti, kdo k nám přicházejí, se musí integrovat a přijmout naše kulturní hodnoty.

2. Multikulturalismus jako protiindividualisticky založená ideologie osvobození a kolektivní autenticity

Terorismus je z velké míry produktem imperialistické kultury západu, která si podmaňuje a zotročuje ostatní kultury a společnosti. V jejich očích je multikulturalismus výhodná

ideologická konstrukce, která má vést k prosazení konkrétních politických cílů. Je to nástroj kulturního boje, jehož cílem je kritika a odmítnutí dominantní kultury. Multikulturní společnost v této verzi jen navazuje na utopické vize politické kultury, kde jsou si všichni rovni.

3. Multikulturalismus je praxe v mezích zákona univerzálně humanistické morálky.

Tato odpověď uznává multikulturalismus jako sociální fakt, který je nutné respektovat a který také zásadně ovlivňuje západní společnost a její kulturu.

Tato odpověď současně přiznává pluralitní povahu našemu světu, ale odmítá vidět vztah kultur a její vývoj ve vztahu útlaku a osvobození. Předpokládá, že multikulturalitu lze převést na společného jmenovatele univerzální morálky, lidské důstojnosti, svobody a odpovědnosti, která je údajně všem kulturám společná a na kterých lze postavit demokracii. Jsou tu však problémy morální banalizace kulturních konfliktů, které vznikají z marného hledání globálního řešení na základě nějaké globální morálky.

4. Multikulturalismus je sociální fakt vytvářející kulturní asymetrie, který nenabízí vlastní morální verzi současného světa.

Skeptický realista si uvědomuje marnost každého volání po univerzální morálce, která by procházela napříč všemi lidskými kulturami. Uvědomuje si, že mnohé aspekty jednotlivých kultur jsou vzájemně neslučitelné. Rituální vraždy nebo teokratické ideologie jsou extrémními případy určitého kulturního kontextu. Každý pokus o univerzalistické řešení takových střetů tedy selhává, protože neexistuje pravidlo, které by bylo možné uplatnit na jednotlivé kontexty střetávajících se kultur. Dále musíme připustit, že mezi kulturami existuje i v multikulturním prostředí zásadní nerovnost. Například prohlášením toho, že kultura západních demokracií je „lepší“ než politická kultura teokratických režimů, riskujeme nebezpečí „kulturního boje“ vedeného tím, kdo věří v nadřazenost vlastní kultury. Multikulturalismus jako harmonické soužití vzájemně emancipovaných kultur není pravděpodobně možný. I když budeme naši společnost chápat jako multikulturní, stále se bude jednat o asymetrický výsledek otevřené politické kultury liberálních demokracií, který je nutné hájit politickými argumenty a v krajních mezích chránit i prostředky politického násilí.

ÚVAHA KALIFORNSKÁ

San Francisco se vždy otvíralo všemi směry, svou novou existenci v něm nacházeli mnozí přistěhovalci, misionáři a zlatokopové. Zatím co Washington či New York se zaobírají krizí mezi USA a Evropou, pro Kalifornii je Evropa pouze jedním ze zajímavých míst na této planetě. San Francisco lze označit za prototyp „rozředěné“ kultury, pro kterou je typická vyvázanost z dosavadního pojetí kultury jako přísné normy.

Dějiny moderní Kalifornie jsou tou nejradikálnější podobou amerických dějin přistěhovalectví. Tento proces je však natolik radikální, že už nemluvíme o imigraci ale o migraci, který je mnohem živelnější a spontánní.

V takovéto rozředěné společnosti však neplatí moderní pojetí času, jako pokroku. Zdá se, že tady došlo spíše k jakémusi „zauzlení času“, kdy neustále zrychlování přítomnosti a přeskakování do budoucnosti postupně rozložily představu jednosměrného sociálního vývoje. Jisté však je, že v tomto procesu jiskření mezi přítomností a budoucností se nedostává času na minulost. Místo lineárního pojetí dějin se otevírá prostor pro multilineární budoucnost, pro Kalifornii tak typickou. Od takové budoucnosti se dá očekávat leccos, a proto je nejdůležitější se správně rozhodnout, ze kterých očekávání chceme utvářet naši přítomnost.

Lidská přirozenost a svoboda

Přirozenost zde chápeme ve smyslu něčeho, co vzniká jako vedlejší účinek chaosu současné společnosti. Rozporuplnost a napětí spojené s tím, jak současná kultura ovlivňuje

lidskou přirozenost, můžeme pozorovat například v přírodním parku Yosemite, kde místní indiánka plete košík z proutí a zároveň hovoří mobilním telefonem se svými dětmi. Prací této ženy je přibližovat milionům turistů život indiánského kmene Miwoků, jehož je příslušnicí, a který tu oblast původně obýval. Tato žena a ostatní příslušníci kmene si dokázali přes ohromný tlak západní civilizace uchovat svoje vlastní tradice a současně se přizpůsobit současnému světu. Je tedy patrné, že kultura nevyčerpává naši identitu a že přirozenost není omezena kulturně historickou zkušeností. Nesetkáváme se tak s předem stanovenou definicí přirozenosti, ale spíše s mnoha rozmanitými způsoby, jimiž se přirozenost projevuje a kterými se o ní hovoří. Každý takový rozhovor má vždy nějakou místní a historickou povahu, takže se jedná o „dialekt“, nikoliv o „čistý jazyk“.

Jestliže ideál svobody v multikulturní společnosti spočívá především v možnosti uchovat si svůj přízvuk a dialekt při zachování možnosti všeobecné komunikace, potom Kalifornie – kde podle demografického předpokladu brzy nebude mít žádná etnická skupina absolutní většinu v počtu obyvatel – má této svobody nejvíce.

ÚVAHA BRITSKÁ

Vzájemné kontakty mezi jednotlivými kulturami jsou stejně staré, jako lidská kultura a dokonce tvoří základní podmínku její existence. Současná situace se však od migračních pohybů v minulosti podstatně liší ve třech ohledech: v rychlosti imigrace kulturně a etnicky odlišných skupin do západních společností, v jejím rozsahu a reakci dominantní kultury na nově příchozí menšinové kultury. Reakce na takto masový demografický pohyb je potom nejednoznačná, protože na jedné straně roste podpora populistických stran a hnutí, které volají po zastavení imigrace, ale současně jsme svědky mnohem vyšší tolerance západních demokratických společností ke kulturním odlišnostem a rozdílům.

Proto je multikulturní situaci nutno definovat především jako neustále se zrychlující proces komunikace mezi nově příchozími kulturami a dominantní většinovou kulturou těchto společností.

Velmi zajímavé je sledovat, jak se jednotlivé kultury přizpůsobují fungování různých institucí západní většinové společnosti. Vazby mezi menšinovými kulturami a většinovou kulturou a sociální integrace mají zcela odlišný charakter, pokud je sledujeme v rámci politického, morálního nebo ekonomického systému. Například v londýnské čtvrti Whitechapel najdete mnoho „indických restaurací“, které patří bangladéžským muslimům, ale současně jsou zařízeny v hinduistickém stylu, aby lépe vyhovovaly britským populárním představám o Orientu a byly proto komerčně přitažlivější.

Multikulturní situace tak přináší obrovské uvolnění kulturního potenciálu většiny a jednotlivých menšin, který je ale doprovázen pocitem kulturního ochuzení a ztráty, jenž je způsobena každodenním kontaktem a vlivem jiných kultur.

Neměli bychom podléhat arogantní iluzi, že všechny cizí kultury se nakonec stejně podřídí dominantní kultuře západu v tom, že uznají její základní politické principy, mravy a tradice.

Moderní evropské národy vznikaly na základě hledání kolektivní identity, kterou často nacházely ve „zdravých kořenech“ tradic a mravů. Tento konzervativní romantismus měl vést k objevení národního ducha, z něhož měl být legitimován politický život moderního národa a státu. Namísto politiky jako racionální organizace demokratických procesů byla Evropa v uplynulých dvou stoletích často svědkem toho, jak se politika podřizovala kolektivním mýtům toho či onoho národa.

ÚVAHA KANADSKÁ

Téma této úvahy je autonomie versus autenticita.

Individuální autonomie je schopnost jedince stanovit si pro sebe sama určité podmínky vlastní existence. V politické rovině autonomie předpokládá osobní svobodu a všeobecnou rovnost.

Naproti tomu autenticita je mnohem jemnější a křehčí, protože uniká řeči pravidel a příkazů, ale i složitější, protože ji utvářejí představy o individuálním štěstí, osobní seberealizaci. Lidé neočekávají jen svobodu a rovnost, ale také bratrství. Zatímco svoboda a rovnost jsou myslitelné v podmínkách autonomie, bratrství tyto podmínky už přesahuje a dožaduje se autenticity. Bratrství nechce svět, v němž vládou pravidla, ale dožaduje se lidské vzájemnosti a autentické pospolitosti. Bratrství je nárok na kolektivní autenticitu, která je základem autentického života každého z nás.

Kulturní identita by tak neměla být v demokratickém právním státě prosazována zákony, protože se jedná o velmi dynamickou a proměnlivou oblast života moderní společnosti, ve které by měl mít jedinec coby občan absolutní svobodu rozhodování.

ÚVAHA JIHOAFRICKÁ

Tato celá kapitola se věnuje africkému spisovateli Johnu Maxwellovi Coetzeemu a jeho dílu Život a doba Michaela K. Osud hlavního hrdiny je velmi podobný panu Josefu K. v Kafkově Procesu. Oba romány vycházejí z popisu stejné situace, a to že jedinec je konfrontován s mašinerií, jejíž logika mu zůstává nesrozumitelná, ale jejíž důsledky jsou pro něj fatální.

ÚVAHA NEWYORSKÁ

Lidé v New Yorku, ale i Londýně, Paříži a mnoha dalších metropolích již po několik desetiletí neustále pocítují zkušenost života v multikulturní společnosti. K této zkušenosti se váže jak vzájemná tolerance a uznání rozdílů, tak také strach a nenávisť k nim. Realita západních společností je stále více multirasová a multikulturní. I když spolu tyto dva pojmy úzce souvisejí, je třeba je odlišovat. Multirasová společnost může mít jednu kulturu, protože biologická odlišnost není překážkou pro kulturní asimilaci a sdílení stejných hodnot. Za to multikulturní společnost s sebou přináší rozmanitost zvyků, norem a hodnot a s tím samozřejmě řadu neshod a konfliktů mezi nimi.

Kulturní asimilace vs. sociální integrace

Vůči etnickým a kulturním menšinám se do nedávna uplatňovaly dva různé politické přístupy: kulturní asimilace a sociální integrace.

Kulturní asimilace – typické například pro francouzskou politiku vůči Alžírku, jejímž cílem bylo vytvořit ze všech Alžírčanů francouzské občany, kteří by měli společnou občanskou kulturu. Jedna kultura tu má asimilovat nově příchozí jednotlivce, od nichž se očekává, že se zbaví své původní kultury a přijmou kulturu novou.

Naproti tomu integrační politika přiznává každé kultuře její svébytnost a od kulturních menšin vyžaduje pouze povinnost respektovat zákony země, v níž žijí. A většinová kultura se výměnou za tuto politickou loajalitu zavazuje k tomu, že bude respektovat a chránit jejich kulturní autonomii.

Původní předpoklad, že příslušníci nově příchozích etnických a kulturních menšin se i v integračním modelu budou postupem času spontánně asimilovat do většinové kultury, se nenaplnil. A namísto toho jsme spíše svědky rozředení většinové kultury a její zvýšené reflexivity vůči menšinovým kulturám.

ÚVAHA IRÁCKÁ

V této kapitole se autor věnuje válce v Iráku a popisuje rozdílný pohled amerických a evropských politiků na téma mezinárodní politiky. Zjednodušeně řečeno, zatímco Evropané údajně dávají přednost jakýmkoli, byť nefunkčním mezinárodním institucím, Američané se řídí principem, podle něhož lze kolektivní bezpečnost zajistit jen mezi demokratickými státy. Demokratizace má potom přednost před mezinárodní stabilitou a právem a považuje se za součást univerzálního procesu modernizace, který je proto možné historicky urychlit i vojenskou silou. Násilí se ospravedlňuje logikou dějin a jejich liberálně demokratickým koncem.

Americký politolog Robert Kagan poukázal na rozdíly a slabiny v evropském a americkém chápání mezinárodní politiky a práva. Evropané často legalisticky lpí na principech a procedurách mezinárodního práva a trpí vrozenou chorobou donekonečna a bezvýsledně vyjednávat i s nejhorším tyranem. Naproti tomu se ovšem Američané stále více cítí jako politický suverén, který si v mezinárodních vztazích může prosadit jakýkoli vlastní zájem a ideologové jako Kagan tuto politiku ospravedlňují.

Jak kdysi řekl anglický právní filosof John Austin, mezinárodní právo není právem v pravém slova smyslu, nýbrž systém morálních závazků, které na sebe berou jednotlivé státy ve vzájemném styku.

Hlavní problém v případě války s Irákem však nespočíval v tom, že její iniciátoři porušili své vlastní mezinárodní závazky, ale spíše v tom, že v ní chyběla jakási jasná kritéria, kterých je zapotřebí i pro politiku jedné supervelmoci. Hlavním důvodem pro vedení války totiž nebyla demokratizace diktátorského režimu, ale spíše snaha dosáhnout změny režimu a jeho oslabení tak, aby se vítězné mocnosti otevřela cesta ke zdrojům – tj. k ropě.

NÁROD ANEB ÚVAHA EVROPSKÁ

V této kapitole se autor věnuje poválečné evropské integraci, jako nástroji napravení katastrofálního vývoje moderní evropské politiky, během kterého státy vznikaly současně jako instituce, do nichž se vkládaly demokratické a liberální naděje, i jako politické útvary, v nichž se posilovala výlučnost etnického společenství krve a půdy. Evropská politická společnost tak měla vzniknout jako neutralizační síla ve vztahu k etnicky rozmanitému geografickému prostoru.

Budoucnost Evropské unie si lze představit buď jako demokratizační proces prohlubující se integrace, nebo jako decentralizační proces zachovávající princip svrchovanosti jednotlivých národních států.

Lektor: PhDr. Petr Nesvadba, CSc.